

Winterwaarnemingen van Grote Sterns in Nederland, speciaal in winter 2011-12

Overwinterende Grote Stern op fuikpaal langs de Brouwersdam, 17 februari 2013 (foto: Paul Ruiters). *Wintering Sandwich Tern along the Brouwersdam in SW-Netherlands.*

Gerard Ouweeneel

Veertig jaar geleden werd voor het eerst opgemerkt dat zich in de wintermaanden een klein aantal Grote Sterns *Sterna sandvicensis* ophield rond de aansluiting van de Brouwersdam met Schouwen-Duiveland ZI. (Ouweeneel 1973, 1974). Nadat de Grevelingen in mei 1971 werd afgesloten door middel van deze zeewering, werd op 30 december 1972 een exemplaar waargenomen dat vanaf de zeezijde de dam passeerde naar de getijloze, zout gebleven Grevelingen. Drie weken later volgde weer een waarneming en de volgende winter opnieuw, nu van verschillende exemplaren. In 1974/75 keek auteur hier gericht naar Grote Sterns. Het aantal waarnemingen en de datumaansluiting rechtvaardigden toen de conclusie dat de soort langs de zuidzijde van de dam overwinterde. Met uitzondering van 1978/79 was de soort in alle winters nadien present, zij het in wisselend aantal en niet altijd in het midden van de winter. Deze bijdrage dient als nieuwe aanvulling op eerdere berichten over dit internationaal zeldzame fenomeen (na Ouweeneel 1975, 1979, 1981 en 2001). Voor het volgende overzicht over de jaren 1975-2012

zijn eigen waarnemingen van de auteur aangevuld met die uit de website www.waarneming.nl.

Waarnemingen 1975-1999

Hoewel minder intensief dan in winter 1974/75 keken auteur en anderen nadien tijdens winterse bezoeken aan de Brouwersdam speciaal uit naar Grote Sterns. Voor de periode tot 1981 viel vast te stellen dat het zuidelijk deel van de dam, tegen Schouwen-Duiveland aan, het concentratiepunt bleef, waarbij de vogels regelmatig op en neer pendelden tussen de Grevelingen en het Brouwershavense Gat. Voorts viel op dat de vogels vrijwel altijd pas omstreeks 20 december verschenen en dat ze tijdens koude perioden zonder langdurige vorst aanwezig bleven. In 1977/78 verdwenen ze na 1 januari, terwijl er in de daaropvolgende strengere winter geen waarnemingen waren. Het maximale aantal in de periode 1972-1981 was negen exemplaren in 1979/80 (Ouweeneel 1981).

In 1981-1990 werden iedere winter Grote Sterns gezien langs de Brouwersdam. Bleven de vorstperioden van beperkte duur, dan kwam het voor dat na afloop de sterns

weer verschijnen. Meestal ging het om minder dan tien exemplaren, soms meer (Ouweneel 1989). Op 15 januari 1982 werden 14 en op 26 december 1983 12 exemplaren geteld. In het tijdvak 1990-2000 namen de winterwaarnemingen af, zowel in aantal vogels (tabel 1) als in aanwezigheidsduur. In de tweede helft van de jaren negentig bleven waarnemingen uit of werd slechts een enkele vogel opgemerkt.

Waarnemingen 2000-2011

Vanaf 2000 veranderde het beeld weer. In 1999/2000 en de daaropvolgende winter waren in december ten minste acht exemplaren aanwezig. Met tussen 18 december en 18 februari vijf op elkaar aansluitende registraties zag het ernaar uit dat er in 1999/2000 weer werd overwinterd. In 2000/01 waren tot 12 januari twee exemplaren aanwezig. Op die datum voor het in het binnenland al een paar dagen matig. In deze winter week het beeld in tweeërlei opzicht af van eerdere winters. Tot dusver verschijnen de Grote Sterns niet vóór half december, maar nu waren ze al in november present, een situatie die nadien niet zou veranderen, met juist in die maand vaak de meeste vogels. Eveneens anders dan voordien gingen de sterns meer mobiliteit vertonen. Ze foerageerden langs de gehele buitenzijde van de Brouwersdam en noordelijker, voor de kust van Goeree ZH. Ook in 2003/04 werd overwinterd: tussen 21 december en 15 februari leverden het Brouwershavense Gat en de Grevelingen 11 waarnemingen op van maximaal zeven individuen. In 2004/05 werd niet overwinterd en in 2005/06 ontbraken de sterns na december, waarna in 2006/07 en 2007/08 januari en februari weer een dusdanige reeks waarnemingen opleverden dat er duidelijk van overwintering sprake was. In 2008/09 en 2009/10 waren er incidentele waarnemingen van maximaal drie respectievelijk zeven vogels in december, met een enkel individu in januari. In 2010/11 waren er ook niet meer dan drie, maar wel gespreid over de gehele winter.

Enkele opmerkelijke aantallen langs de dam uit het tijdvak 2000-2011 zijn 26 vogels op 25 november 2003, en 24 op 24 november 2007, gevolgd door 12 vogels op 25 januari 2008. Op 17 januari 2007 werden 11 individuen gezien, en over geheel februari 2007 maximaal zes. Vanaf 2000 waren de sterns dus vooral nog in november aanwezig, in een aantal dat na die maand kromp. Deze novemberwaarnemingen kunnen dus nog als late wegtrek worden opgevat.

Winter 2011/12

Op grond van eigen excursies en informatie van andere waarnemers ingevoerd in waarneming.nl was de aanwezigheid van Grote Sterns bij de Brouwersdam en elders in Nederland in winter 2011/12 vrij goed te volgen. Omdat de soort in het najaar slechts mondjesmaat tot in november doortrekt (Bijlsma *et al.* 2001) en vanaf midden maart terugkeert, volgt een beschouwing over de maanden november tot en met februari (tabel 1).

Met een dip rond half december week de presentie langs de Brouwersdam niet opmerkelijk af van eerdere jaren. Van half december tot in januari kwam ook een reeks meldingen beschikbaar van maximaal drie exemplaren op locaties aan de binnenzijde van de Oosterscheldekering ZI. Voorts waren er waarnemingen in het havengebied van Vlissingen ZI. Bij de Brouwersdam liep na 2 januari het aantal scherp terug. De zeetrektpost van Westkapelle ZI registreerde op enkele dagen in januari zuidwaarts passerende Grote Sterns, hetgeen zou kunnen duiden op een verlate wegtrek of overwinteraars die voor de kust rondhangen. Omdat het verbaasde dat ondanks de milde januarimaand de presentie mager bleef, ging ik de 22^e een ochtend posten op en nabij het zuidelijk deel van de dam. Bij aankomst om 9:30 uur rustte aan de binnenzijde een Grote Stern op een fuikpaal en pendelde een tweede vogel langs de kust van Schouwen tussen de lichtopstand van Scharendijke en de dam. Om 10:10 naderden van ver over de Grevelingen twee Grote Sterns die de over de dam naar buiten vlogen. Om het bassin gevormd door de Kabbelaarsbank, de kust van Schouwen en de dam beter te kunnen overzien, koos ik positie op de Langendijk, ten oosten van Scharendijke. Om 10:30 passeerden daar binnen vijf minuten tweemaal twee Grote Sterns in de richting van de Brouwersdam. Om 11:00 terug op de dam vielen daar aan de binnen- noch buitenzijde sterns te bespeuren, ook niet in later uren. Tijdens de koudegolf van februari werd er in de eerste week een exemplaar gezien. Tussen 8 en 14 februari ontbraken waarnemingen, maar kort na de dooi-inval waren er weer drie, foeragerend tussen en rustend op fuikpalen aan de binnenzijde van de dam. Ook waren er opnieuw meldingen van elders uit het Zeeuwse kustgebied, waaronder op 18 februari twee vogels in de Binnenhaven van Vlissingen. Tussen 1 en 15 maart volgde weer een reeks meldingen van maximaal twee exemplaren bij de dam. Opmerkelijk is overigens de waarneming door zeetrekvertellers van twee op 27 februari 2012 richting noord passerende Grote Sterns langs Texel NH. Dit is voor de Waddenzee een wel zeer vroege doorkomst.

DISCUSSIE

Hoewel overwintering van Grote Sterns tot dusver alleen kwam vast te staan bij de Brouwersdam, zijn er langs de gehele Nederlandse kust incidentele winterwaarnemingen bekend. De najaarstrek loopt tegenwoordig door tot in november. Dit betreft meest enkelingen of kleine groepjes, maar incidenteel ook grotere aantallen (14 november 2006 25 bij de Oosterscheldekering, 10 november 2007 10 langs Noordwijk ZH). Vanaf december zijn waarnemingen schaars en gaat het om afzonderlijke vogels. Opmerkelijk was een exemplaar op 16 en 17 januari 2009 in de haven van Vlieland Fr. In totaal vermeldt waarneming.nl 24 winterwaarnemin-

gen buiten de Delta in de jaren 1989-2012, waarvan 12 in december, zeven in januari en vijf in februari.

Onbekend zal blijven of zich al vóór de aanleg van de Brouwersdam in de toen nog open monding van de Grevelingen in de wintermaanden Grote Sterns ophielden. Mocht de komst van die dam voorwaarden hebben geschapen die de vogels daartoe brachten, dan waren ze er snel bij: al tijdens de tweede winter na de voltooiing kwamen de eerste waarnemingen los. Na de sluiting verschenen 's winters op de Grevelingen bij de dam grote visconcentraties, die zee-duikers en enorme aantallen Futen *Podiceps cristatus* aantrokken. Deze overvloedige voedselbron was voor de Grote Sterns wellicht een factor van belang, mogelijk extra aantrekkelijk gemaakt door het buitengewoon heldere water. Weliswaar zwemt de vis bij koud weer dieper waardoor deze lastiger zal zijn te vangen, maar het door de doorlaatsluis gestuwde water brengt de meegevoerde vis dicht aan de oppervlakte. Die sluis werd echter pas in 1978 in gebruik gesteld, dus na de start van het overwinteren van Grote Sterns. Twee andere aantrekkelijke elementen zijn wellicht de beschutte ligging van de uiterste zuidwesthoek van de Grevelingen en de aanwezigheid van fuikpalen en strekdammen waarop de sterns vaak rusten.

Rond 2000 slonken de winterconcentraties van Futen aan de binnenzijde van de Brouwersdam, hetgeen erop duidde dat de visconcentraties afnamen. Dat zou een verklaring kunnen zijn voor de grotere mobiliteit van de sterns rond die tijd, langs de gehele dam en verder. De waarneming van 22 januari 2012 en eerdere tonen aan dat 's winters de Grote Sterns tot ver de Grevelingen opgaan, waardoor de kans bestaat dat de meestal vanaf de Brouwersdam opererende waarnemers niet alle aanwezige vogels registreren. Waarnemingen uit 2010-2012 indiceren dat de binnenzijde van de Oosterscheldekering een tweede potentiële locatie is waar zich 's winters langduriger Grote Sterns kunnen ophouden. Mogelijk geldt dat ook voor het havengebied van Vlissingen. Niettemin valt vast te stellen dat sinds de eerste waarneming van 40 jaar geleden de soort er niet toe overging om in groter aantal op onze breedte te gaan overwinteren, en dat hun aanwezigheid 's winters een grillig karakter houdt en beperkt blijft tot enkelingen of hooguit kleine gezelschappen.

Ook elders in Europa is de Grote Stern in de wintermaanden (zeer) schaars. In Groot-Brittannië werd in het verleden o.a. overwinteren vastgesteld in de Firth of Forth (Schotland; Lack 1986), en recent overwinterden ten minste twee individuen in Chichester Harbour aan de Engelse zuidkust, ook weer in 2011-12 (www.birdforum.net). In Frankrijk werd in ieder geval in het verleden regelmatig (door tot 50 vogels) overwinterd in Gironde (Cramp 1985), en tegenwoordig overwintert een kleine groep van 5-15 ex in Douarnenez, Bretagne. In totaal zouden zo'n 50 vogels overwinteren aan de Franse kust van Het Kanaal, parallel aan het wintervoor-

komen in Zuidwest-Engeland (en in de Ierse Zee; www.birdforum.net).

Blijft de vraag waar de langs de Brouwersdam overwinterende sterns vandaan komen. Deze vraag kreeg een extra dimensie na de vondst op Noord-Beveland ZI. van een Amerikaanse Grote Stern *Sterna acuflavida* (destijds nog beschouwd als ondersoort van de Grote Stern) op 23 december 1978. Deze vogel was op 23 juni 1978 geringd in North Carolina, Verenigde Staten (Scharringa 1979). Een tweede Amerikaanse Grote Stern die in het winterhalfjaar naar Europa afdwaalde was een eveneens in North Carolina geringd exemplaar dat op 28 november 1984 in Engeland werd aangetroffen (Garner *et al.* 2007).

In Zuidwest-Nederland broeden ca. 6000 paren Grote Sterns (in 2010; Boele *et al.* 2012), in wisselende aantallen verdeeld over kolonies in en rondom de Westerschelde, Oosterschelde, Grevelingen en het Haringvliet. Hier worden jaarlijks nogal wat pullen geringd. Tussen de 's winters langs de Brouwersdam verblijvende sterns bevinden zich geregeld geringde exemplaren. Tot dusver is het van slechts één exemplaar gelukt de ring af te lezen, op 9 februari 1990, waarbij het bleek te gaan om een 16 jaar voordien op de Hompelvoet (Grevelingen) geringde vogel. Deze vogel werd in het daaropvolgende najaar op dezelfde plek opnieuw afgelezen. Grote Sternspecialist in Zuidwest-Nederland Kees de Kraker (in Ouweneel 2001) vermoedt dat de vondst van de Amerikaanse Grote Stern een incident was, en acht het waarschijnlijk dat de 's winters langs de Brouwersdam verblijvende Grote Sterns deel uitmaken van de grevelingenpopulatie, en misschien wel grotendeels jaarlijks dezelfde vogels betreffen.

Ten slotte is het opvallend dat de aantallen overwinterende Grote Sterns licht lijken te zijn toegenomen sinds de eeuwwisseling (tabel 1), maar mogelijk speelt hierbij een waarnemerseffect, dat kan zijn versterkt door de groeiende populariteit van waarneming.nl, waar verscheidene waarnemers ook retrospectief hun waarnemingen uit het verleden invoeren. Zo'n effect zou dan voornamelijk vanaf de jaren negentig een rol zijn gaan spelen, omdat de auteur in de jaren zeventig en tachtig regelmatig 's winters de situatie heeft gevolgd (als één der weinige waarnemers).

Tabel 1. Gemiddelde aantallen (jaarmaxima) Grote Sterns waargenomen in het Deltagebied per decennium in de maanden november-februari 1972-2011. *Mean of annual maximum numbers per decade of Sandwich Terns present in the Delta-area of the Netherlands during November-February 1972-2011.*

winters	1972-79	1980-89	1990-99	2000-11
november	0.2	0.7	1.1	8.8
december	1.0	1.6	1.2	3.0
januari	1.4	2.6	0.8	2.2
februari	0.9	0.9	0.7	1.5
dec-febr.	1.1	1.7	0.9	2.2

Mariet Verbeek

Grote Sterns zijn in het Deltagebied regelmatige wintergasten, maar meestal gaat het om enkelingen of kleine gezelschappen, Scharendijke-west, Zeeland, 5 november 2011. *Sandwich Tern* is a regular winter visitor to the Delta area, SW-Netherlands, albeit in very small numbers.

DANKWOORD

Dank aan Ben Gaxiola, Romke Kleefstra, Ulrich Knief, Kees de Kraker, Nick Moran, George Tanis, Ben van der Velden (†), Ruud Vlek, Hans Westerlaken, Pim Wolf en de vele gebruikers van de website www.waarneming.nl voor het beschikbaar stellen van waarnemingen en aanvullende informatie.

LITERATUUR

Boele A., J. van Bruggen, A.J. van Dijk, F. Hustings, J.W. Vergeer, L. Bal-
lering & C.L. Plate 2012. Broedvogels in Nederland in 2010. SOVON-
rapport 2012/01. SOVON Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.
Bijlsma R.G., F. Hustings & C.J. Camphuysen 2001. Algemene en schaarse
vogels van Nederland. Avifauna van Nederland 2. GMB Uitgeverij/
KNNV Uitgeverij, Haarlem/Utrecht.
Cramp S. (red.) 1985. The Birds of the Western Palearctic IV. Oxford Uni-
versity Press, Oxford.

Garner M., I. Lewington & J. Crook 2007. Identification of American
Sandwich Tern. Dutch Birding 29: 273-287.
Lack P. (red.) 1986. The Atlas of Wintering Birds in Britain and Ireland. T.
& A.D. Poyser, Londen.
Ouweneel G.L. 1973. December- en januariwaarnemingen van een Gro-
te Stern (*Sterna sandvicensis*). Limosa 46: 243-244.
Ouweneel G.L. 1974. In januari-februari 1974 wederom Grote Sterns
(*Sterna sandvicensis*) in Zeeland. Limosa 47: 152-153.
Ouweneel G.L. 1975. Overwinterende Grote Sterns *Sterna sandvicensis* in
Nederland. Limosa 48: 197-201.
Ouweneel G.L. 1979. De winterwaarnemingen van Grote Sterns in Ne-
derland. Het Vogeljaar 27: 38-39.
Ouweneel G.L. 1981. Winterwaarnemingen van Grote Sterns *Sterna*
sandvicensis 1978-81. Limosa 54: 96-97.
Ouweneel G.L. 1989. Wintering of Sandwich Terns in the Netherlands.
Dutch Birding 11: 172-174.
Ouweneel G.L. 2001. Winterwaarnemingen van Grote Sterns langs de
Brouwersdam. Sterna 46: 14-16.
Scharringa J. 1979. American Sandwich Tern *Sterna sandvicensis acufla-
vida* in the Netherlands. Dutch Birding 1: 60.

Gerard L. Ouweneel, Lijster 17, 3299 BT Maasdam; glo@xs4all.nl

Winter observations of Sandwich Terns in the Netherlands 1972-2012

In 1972 it was found that small numbers of Sandwich Terns winter in the Netherlands, more specifically in an area where a former estuary had been closed off from the North Sea, between the provinces of Zuid-Holland and Zeeland. Since then this species has been recorded here annually, in varying but very slightly increasing numbers, although this may also be the result of an increase in observers and the use of digi-

tal recording portals (Table 1). It is unclear whether Sandwich Terns had been wintering there before the closure of the Brouwersdam, but it is assumed that most of the wintering birds originate from breeding colonies in the region. Wintering of this species in Europe is a scarce phenomenon with only low numbers in surrounding countries.